
PERSONVAL – INGEN SJÄLVKLARHET

MARKUS UVELL

Frågan om personval har fått för stora proportioner i den moderata debatten. Det finns viktigare saker att tala om för att utveckla och förnya demokratin. Konstitutionella begränsningar och politiskt ledarskap till exempel.

I Sverige gör vi saker tillsammans. Enskilda individer likställs med kaos och oordning, organiserade grupper betyder samarbete och planering. Allt som är viktigt måste lösas på det gamla hederliga svenska sättet – tillsammans. Inte konstigt då att politiken tar sig särdeles kollektivistiska uttryck. Inte bara vad gäller det politiska innehållet. Utan i lika hög grad den politiska verksamhetens former och organisation. Sverige är folkrörelsernas förlovade land. Men också partivalets.

Intuitivt stöd för personval

Personval är ett ganska odramatiskt, och i någon mån självklart, alternativ i många andra länder. Men i Sverige sitter en sådan förändring långt inne. Och när man väl lyckas komma till skott ser man till att det gamla partivalets principer inte egentligen förändras i grunden. Gärna personval, bara partierna får bestämma.

MARKUS UVELL är redaktör för *Svensk Linje*.

Kanske är det också dimensionen kollektivism-individualism som gör att personvalsfrågan är så självklar för många moderater. Klart man är för personval! På ett självklart intuitivt sätt tar många moderater ställning för en reform man uppfattar som ett tydligt steg från kollektivism till individualism.

Fåntrattar

Många nöjer sig också med de intuitiva individualistiska argumenten, i kombination med ett allmänt tal om att konkurrens ger oss bättre politiker. De som vill bevara partivalet gör det ännu lättare för sig. Där är det i de flesta fall bara en sak som gäller: "Gunde Svan-argumentet". Om vi hade personval skulle bara idrottsmän, artister, TV-personligheter och allmänna fåntrattar bli valda, menar man. Bättre då med lite ordning och reda, och "riktiga" politiker.

Jag är trist nog att tro att frågan är en aning mer komplicerad än så. Det finns en rad problem med personval, som nog måste övervägas innan man slutgiltigt tar

ställning till frågan. Samtidigt tror jag att det finns fördelar som allt för sällan belyses.

Först några, som jag tror, betydelsefulla nackdelar.

Lokala kravmaskiner

Personval innebär att det är lättare att utkräva politiskt ansvar av enskilda personer. Den politiker som begår ett misstag kommer lättare att kunna "straffas" för detta, och den som visar prov på stor talang kan lättare belönas. Partivalets bestraffnings- och belönings-system är i detta sammanhang väl trubbigt, kan man kanske säga. Samtidigt finns här ett uppenbart problem. Lättheten att ställa krav och utkräva personligt ansvar gör det också lättare för lokala särintressen att utöva påtryckningar gentemot "sin" kandidat, och det blir mer lönsamt för denna att göra "sina" väljare till viljes.

Hårt tryck

Redan i dag är riksdagsmännen utsatta för hårt tryck från sina valkretsar att utverka förmåner till den egna orten i en eller annan form. Infrastrukturinvesteringar till länet, regionalstöd, utlokalisering av offentlig verksamhet eller varför inte subventionering av viktiga företag på orten.

Ur ett teoretiskt perspektiv skulle detta kanske kunna beskrivas som att "varorna" på den "politiska marknaden" blir mer specialiserade, och public choice-effekterna därmed blir starkare. Politikerna skulle i högre utsträckning kunna profilera sig med mycket konkreta

goodsaker i utbyte mot röster. Och särintressena kan få genomslag för mer preciserade krav.

Att lokala kravmaskiner på detta sätt kan ges bättre förutsättningar att domptera "sina" riksdagsmän, är en inte oibetydlig nackdel med personvalssystem. Partiernas strukturer kan kanske, i all sin stelheth och tröghet, agera som spärrar mot allt för lättvindiga eftergifter. Partiloyaliteten konkurrerar med viljan till röstmaximering.

Konkurrens - med vad?

Ett av de bärande argumenten för personval är konkurrensen. Man jämför med hur det fungerar på den vanliga - ekonomiska - marknaden, och kommer till slutsatsen att ju hårdare konkurrens mellan politikerna, desto "bättre" politiker. Kanske det. Men frågan är vilken typ av talanger som uppmuntras, vilken typ av "kvalitet" som skulle frodas i ett personvalssystem.

Det största problemet med den "politiska marknaden", jämfört med den vanliga ekonomiska, är just detta. Ett företag kan endast nå framgång genom att bjuda ut bra varor till ett rimligt pris. Men en politiker, å andra sidan, kan mycket väl bli framgångsrik just på grund av att han/hon bjuder ut undermåliga, eller direkt skadliga, "varor". Bara dessa tillfredsställer de strategiskt viktiga särintressena på kort sikt (före mandatperiodens slut).

Politikernas kamp om särintressenas röster går i regel ut på att erbjuda de mest röststarka så exklusiva förmåner som möjligt. Detta är sällan förenligt med

någon form av "allmänintresse". Politiker konkurrerar ofta helt enkelt med "fel" saker, med sådant som leder till direkt skadliga resultat. En konkurrens som leder till politikernas utbud av generösa bidrag och subventioner växer, är knappast något moderaterna borde välkomna. Oavsett hur mycket med gillar konkurrens som princip, på andra områden.

Detta är politikens - och i grunden också demokratins - dilemma: att konkurrensen ibland kan gynna det kortsiktigt populistiska, det destruktiva och det intoleranta. Detta är naturligtvis inget argument mot demokrati, men väl en påminnelse om att en intensifierad konkurrens mellan politiker riskerar att skapa fler problem än den löser.

Visionernas död?

Ett tredje orosmoln gäller hur dessa nya förutsättningar för politiken skulle kunna tänkas påverka politikerrollen. Jag tror att en politik byggd på visioner är att föredra framför en politik som enbart är en funktion av särintressenas krav. Visst finns det gott om skadliga och destruktiva visioner, men bristen på vision är kanske ännu farligare.

Ett politiskt klimat som fungerar som en enda stor "beställare-utförare"-modell, där särintressena beställer och politikerna utför, är inget eftersträvärt mål. Teknokratismen är inget att längta efter. Det behövs visioner. För att bekämpa populismen, de kortsiktiga särintressena och den mer eller mindre uttalade korruptionen, krävs visioner och "högre mål" av olika slag.

Faran med personval skulle kunna vara

att det uppmuntrar en politik som är mindre av diskussionsarena och mer av utförarenhet. Jag tror att bilden av politikern som skapande statsman och visionär tänkare har stora fördelar. Den må framstå som väl elitistisk för den drivne altruisten eller passionerade anti-auktoritären. Kanske är den också en smula naiv. Men ändå att föredra framför bilden av politikern som roffare, girigt sökande efter nya särintressen att tillfredsställa.

Kortsiktig egennyttia

Om det är så - och jag vill inte påstå att jag är helt övertygad om detta - att partierna i någon mån förmår bevara visionerna så som sammanhållande krafter och överordnade ideal, då är detta ett argument mot personval.

Krafter som bidrar till att ge politiken ett sammanhang - som uppmuntrar långsiktighet och ansvar för helheter, i stället för kortsiktig egennyttia - bör välkomnas. Jag tror att det kan finnas en risk att personval uppmuntrar en annan typ av politiskt ideal.

Trots dessa besvärande aspekter, tror jag att personval i slutändan nog ändå är att föredra framför dagens partival. Jag vill här kort redogöra för de argument jag finner mest övertygande.

Väljaranpassning

För det första är jag nog beredd att tro att det är något av ett överordnat värde att politiken anpassas efter väljarnas preferenser. Detta är inte bara en förutsättning för demokrati, utan antagligen också för att politikens omfattning inte skall växa allt för mycket.

Det bör sägas att det inte är för stort folkligt inflytande som gör att den offentliga sektorn växt ohämmat i decennier. Det är snarare tvärtom. Det är i dag alldeles för lätt att öka de offentliga utgifterna och politikens makt, utan att ha brett stöd hos svenska folket. Därför tar politiken över allt mer.

Konstitutionella begränsningar

Det är inte det massiva folkliga stödet, utan det strategiska friandet till diverse särintressen, som utgör grunden för expansionen. I detta sammanhang kan personval vara en fördel. Politikerna blir mer beroende av sina väljare, helt enkelt därför att de lättare kan avsättas om de missköter sig. Det är utan tvekan en stor fördel.

Visserligen finns problem i detta sammanhang. Främst, som nämndes tidigare, i och med att lokala särintressen eventuellt kan få lättare att skaffa sig uppmärksamhet. För att motverka detta krävs emellertid annat än ett upprätthållet partivalssystem. Genom t ex konstitutionella begränsningar kan sådana problem balanseras. I det läget skulle den ökade känslighet inför väljarnas preferenser personval kan ge, kunna bli en tillgång.

Svårare kohandla

Även om lokala särintressen skulle uppmuntras i ett personvalssystem, tror jag också att det finns krafter som verkar i andra riktningen. Vissa typer av politiska manövrer kommer sannolikt att bli svårare att göra i ett personvalssystem. Till exempel att genom kohandel driva igenom stora beslut. I sådana samman-

hang, till skillnad från enstaka punkter där lokala särintressen kräver eftergifter, är partidisciplinen ett stort problem.

I dagens partivalssystem är det alldeles för lätt att få majoritet för stora förändringar. Bara genom att övertyga parti- och gruppledare kan den slipade koalitionsmakaren få nästan alla riksdagsmäns röster. I sådana sammanhang vore individualistiska och självständiga riksdagsmän en tillgång.

Folklig uppslutning

På det teoretiska planet skulle detta kanske kunna beskrivas som ett sätt att höja politikens transaktionskostnader. Ju fler riksdagsmän som måste övertygas för att kohandeln mellan partierna skall lyckas, desto "dyrare" för kohandlarna. Och desto färre beslut, för vilka bara en liten del av väljarna röstat, kommer att gå igenom.

Riksdagsmän som väljs på egna mandat i personval skulle rimligtvis vara mindre känsliga för partipiskan, och mer benägna att rösta efter eget huvud. Sådant kräver mer genomtänkta beslut, och större folklig uppslutning.

Konstitution och ledarskap

Över huvud taget tror jag att personvalsfrågan har fått alldeles för stora proportioner i den moderata debatten. Inte så att den är ointressant, men väl otillräcklig. Jag tror i stället mer på två andra förändringar, som antagligen skulle få större betydelse för framtidens svenska politik, än personvalets vara eller inte vara.

Den första är en genomgripande kon-

tutionell reform, som förmår motverka de expansionistiska krafter som finns inbyggda i dagens svenska konstitution. Sådana förändringar skulle till exempel kunna vara kvalificerade majoriteter, förbud mot (allt för stora) budgetunderskott eller annat av det slaget. Kort sagt förändringar som gör det svårare för den politiska sfären att växa av egen kraft.

Hård jantelag

Personval kan på vissa områden verka på det sättet. Men på andra kan en sådan reform lika gärna tänkas göra det omvända. I vilket fall som helst är en förändring av valsystemet inte tillräcklig för att stoppa expansionismen.

För det andra, något betydligt mer svårångat - politiskt ledarskap. Medan den konstitutionella förändringen är en strukturell fråga, handlar ledarskapet mer om kultur och psykologi. Den politiska jantelagen är järnhård. En svensk politiker får inte förhäva sig, inte ta på sig för mycket av vare sig ära eller ansvar. I

stället skall partiet eller "rörelsen" hedras. De få ledargestalter som finns i svensk politik - främst Carl Bildt och Göran Persson - möts typiskt nog av kritik från de egna leden för att de är för starka och dominerande. Sverige behöver fler tydliga och starka ledare, som vågar ta personligt ansvar och förmår engagera för den stora visionen.

Många konsekvenser

Även vad gäller personligt ansvar och ledarskap tror jag att personval kan vara viktigt. Men återigen finns många andra tänkbara konsekvenser av förslaget, som gör att dess betydelse inte skall överdrivas.

På detta sätt tror jag att diskussionen om personval på samma gång är mycket betydelsefull, och inte alls så viktig som det ibland påstås. Den snuddar vid sådant som är verkligt avgörande i svensk politik, men gör inte så mycket mer än så.